

Lis adlı bir yazmanın başında (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 282/2, vr. 114^a-167^a) eserin Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğu kaydedilmişse de içinde ona aidiyeti gösteren bir işaret bulunmamaktadır (eserlerinin yazma nüshaları ve basıkları için ayrıca bk. Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri*, s. 19-55).

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf b. Ya'kûb, *Tezkire-i Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1774/2; Abdülmecid Sivâsî, *Miskâlû'l-kulûb*, İÜ Ktp., TY, nr. 2311, vr. 4^b-5^b; Peçuyul İbrâhim, *Târîh*, II, 290 vd.; Hulvî, *Lemezât-i Hulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 597; *Keşfü'z-zunûn*, I, 66, 729; II, 1001, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülhad Nûri, *Silsilenâme*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 172/6, vr. 83^a-87^a; Mehmed Nazmi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği-Hediyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 366-376; Receb Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ fî menâkıbı's-Seyh Şemsiddin Ebi's-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 694/2, tür.yer.; Süzî Ahmed Efendi, *Silsile-i Pirân li-meşâihi'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 63/3, vr. 29^a-31^a; Münîr Belgradî, *Silsile-tü'l-mukarrebîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2819/3, vr. 98^b; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 215^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 400; *Tomar-Halvetiyye*, s. 50, 114-115; *Osmanlı Müellifleri*, I, 95, 120; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 473-479; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 348-349; Recep Toparlı, *Şemseddin Sivâsî Divanı*, Sivas 1984, s. 16-25; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir* (doktora tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-60; a.mlf., "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Sivas 2005, s. 1-43; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara 2000, s. 173 vd.; Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme [Şeyh Şemseddin Ailesi]", *Revak*, sy. 1, Sivas 1990, s. 38-53; Mustafa Toker, "Şemseddin Sivâsî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adli Eseri", *Turkish Studies*, IV/2 (2009), s. 961-975; Abdülbâki Gölpınarlı, "Şemsîye", *İA*, XI, 422-423; Nathalie Clayer, "Şamsiyya", *Et*² (İng.), IX, 299-300.

HASAN AKSOY

ŞEMSEDDİN-i SUMATRÂNÎ

Şemsüddîn b. Abdillâh es-Sumatrânî
(ö. 1039/1630)

Açeli âlim ve sûfî.

Endonezya'nın Sumatra adasının kuzeydoğusundaki Samudra-Pasai liman şehrinde olduğu için Sumatrânî veya Sumatrânî nisbesinin yanı sıra Pasâî nisbesiyle de anılmıştır. Hayatına dair bilinenlerin büyük bir kısmı kendisinin eserleriyle Avrupalı denizcilerin kayıtları ve mahallî yazarların eserlerindeki atıflara dayanır. İlk dinî eği-

timini Açe'de aldı. Burada vahdet-i vücûd düşüncesinin Uzakdoğu İslâm dünyasında ilk temsilcisi ve harareti savunucusu Hamza-i Fansûrî'nin talebesi oldu. 1602'de Açe sultanının elçisi ve müzakerecisi sıfatıyla İngiliz Sir James Lancaster ile siyâsî ve ticarî müzakerelerde bulundu. Açe sultanlarının en güçlüsü olan ve ölümünden sonra "Mokuta Âlem" unvanıyla anılan İskender Muda döneminde (1607-1636) şeyhülislâmlık makamına getirildi. Hangi tarikata mensup olduğu kesin şekilde bilinmemekle beraber Hamza-i Fansûrî'nin tarikatı olan Kâdiriyye'ye mensup bulunduğu kabul edilir. Ancak Sultan İskender Muda'nın onun vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatına girmesi Nakşibendiyye şeyhi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Şemseddin'in her iki tarikattan hilâfet alması mümkündür. Sumatrânî, Avrupa kaynaklarına göre sultanın başdanışmanı, siyâsal ve ekonomik konularda vekili, yabancılarla ticarî görüşmelerde başmüzakerecisi idi. Protokolde sultandan sonra ikinci sırada yer alıyor, devlet yönetiminde en yüksek makamı işgal ediyordu. Devletin mânevî lideri sıfatıyla sultanın camiye gelişi sırasında onu karşılar, bayram namazlarını kıldırır, törenlerde açılış dualarını yapardı. Şeyhülislâmlık görevini ölümüne kadar sürdüren Sumatrânî 12 Receb 1039'da (25 Şubat 1630) vefat etti.

Tasavvufta vahdet-i şühûd anlayışını benimseyen Hindistan kökenli Açeli sûfî Nûreddin er-Rânîrî, Sumatrânî'nin savunduğu vahdet-i vücûd anlayışını vücûdiyye (pan-teizm) olarak niteleyip fikirlerini reddeden çeşitli risâleler yazmış, onu sürekli eleştirmiş, II. İskender döneminde (1636-1641) şeyhülislâm olunca Sumatrânî'nin kitaplarını yakarmış, bazı takipçilerini idamlı cezalandırmıştır. Nakib el-Attâs gibi çağdaş araştırmacılar Rânîrî'nin Şemseddin-i Sumatrânî'nin görüşlerini yanlış anladığını söyler. Öte yandan Rânîrî'nin bu aşırı muhalefetine vahdet-i vücûd görüşünü o dönemde panteizm gibi anlayan taraftarlarından kaynaklanmış olması da muhtemeldir. Şâfiî mezhebine mensup olan Sumatrânî vahdet-i vücûd anlayışının Sumatra ve Cava adalarında, ayrıca Malay-Endonezya takımadalarında yayılmasında önemli rol oynamış, Cava'da "sülûk edebiyatı" adı verilen tasavvufî literatürün meydana gelmesinde etkili olmuştur. Kendisinden sonra vahdet-i şühûd takipçileri tarafından yazılan Malay edebiyatı ürünlerinde onun görüşleri genellikle panteizm diye takdim edilmiş ve kendisine sapık tasavvufî geleneğin savunucusu ola-

rak atıfta bulunulmuştur. Sumatrânî, Allah'ın kendisine muhabbeti sayesinde insanın kemale erdiğini ve yaratanla yaratılan arasında birlik kurduğunu, Allah'ın resulü Hz. Muhammed'in insanlığın en mükemmeli ve insân-ı kâmilin en yüce örneği olduğunu söyler. Sumatrânî çoğu kelâm ve tasavvufa dair çeşitli eserler kaleme almıştır. Malay dilinde yazdığı eserlerden bazılarının Arapça başlık taşıdığı, bazılarının muhtevasının kısmen Arapça, kısmen Malayca olduğu görülmektedir. II. İskender döneminde Rânîrî'nin etkisiyle eserlerinin bir kısmı Beytürrahman Camii önünde yakılmış, bazıları kaybolmuş, bazıları da eksik şekilde günümüze ulaşmıştır.

Eserleri. 1. *Cevherü'l-hakâ'ik*. 1610-1620 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen eser müellifin Arapça kitapları arasında en önemlisi ve en meşhurdur. Hollandalı şarkiyatçı C. A. O. van Nieuwenhuijze eser üzerinde çalışma yapmış ve onu doktora tezinin bir bölümü olarak neşretmiştir (bk. bibl.). Kitapta Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârîz'ın görüşleriyle Muhammed b. Fazlullah el-Burhânî'nin *et-Tuhtetü'l-mürsele ilâ rûhi'n-nebi* adlı eserinin etkileri görülmektedir. Eserde İbnü'l-Fârîz'ın *et-Tuhtetü't-tâ'iyye*'sinden örneklerle yer verilmiştir. 2. *Risâle tübeyyînü mülâhazatü'l-muvahhidîn ve'l-mülâhidîn fî zikrillâh*. Sekiz sayfadan ibaret bu Arapça eser üzerinde de Nieuwenhuijze çalışmıştır. 3. *Mir'âtü'l-mü'minîn*. 1601 yılında Açe Sultanı Alâeddin Riâyet Şah el-Mükemmil'in isteğiyle kaleme alınmış ve kendisine takdim edilmiştir. Arapça ve Farsça bilmeyen bölge halkına inanç konularını anlatmak için Malayca kaleme alınan eser bir akaid kitabı niteliğinde olup günümüze ancak bir kısmı ulaşmıştır. 4. *Şerhu Rubâi Hamzâ Fansûrî*. 1611'de Malayca yazılmış olup vahdet-i vücûd konusunda Hamza-i Fansûrî'nin şiirlerinden seçilen otuz dokuz beytin şerhini içermektedir. 5. *Şerh Şiir İkan Tongkol*. Malayca olan bu eser de Hamza-i Fansûrî'nin bir şiirinin şerhidir ve "nûr-i Muhammedî" ile "fenâ fillâh" kavramlarını açıklamaktadır. 6. *Nûrû'd-dekâ'ik fî keşfi esrâr-i'l-hakâ'ik*. Eserin dokuz sayfası Arapça, on dokuz sayfası Malayca kaleme alınmıştır. Müellifin tasavvufla ilgili olarak yazdığı ilk eserlerinden biri olup Sultan İskender Muda'ya sunulmuştur ve yedi varlık mertebesi ve mârifetullah hakkındadır. A. H. Johns tarafından 1953'te transkripsiyonu yapılarak tanıtılmıştır (bk. bibl.). 7. *Tarîku's-sâlikîn*. Tasavvufa giriş niteliğinde olan bu Malayca eserde vücûd-adem, hak-bâtıl,

vâcip, mümkün, mümteni vb. kavramlar açıklanmıştır. Sultan İskender Muda döneminin başlarında yazılıp sultana takdim edilmiştir. 8. *Mir'âtü'l-îmân (Kitâbü Bahri'n-nûr)*. Yine Malayca yazılmış eser mârifet, merâtib-i vücûd ve ruh hakkındadır. 9. *Kitâbü'l-Hareke*. Dört sayfalık Arapça ve Malayca bu risâle mârifet ve merâtib-i vücûdla ilgilidir. 10. *Mir'âtü'l-muhakkakîn*. Rânîrî tarafından zikredilen eser muhtemelen kaybolmuştur. Sumatrânî'ye atfedilen diğer eserler de şunlardır: *Zıkr Dâirat Kâb Kavseyin ev Ednâ*, *Risâle cevâmiu'l-amel*, *Şuabü'l-îmân hakikatü'l-ma'rife*, *Tenbîhü't-tullâb fi ma'rifeti'l-Melikî'l-Vehhâb*, *Tevkidü'l-ukûd*.

BİBLİYOGRAFYA :

C. A. O. van Nieuwenhuijze, *Şamsu al-Din van Pasai: Bijdrage tot de Kennis der Sumatraansche Mystiek*, Leiden 1945; T. Iskandar, "Shamsuddin as-Sumaterani tokoh Wujudiyah", *Tokoh-tokoh Sastera Melayu Klasik* (ed. Mohamad Daud Mohamad), Kuala Lumpur 1987, s. 45-53; R. Winstedt, *A History of Classical Malay Literature* (ed. Y. A. Talib), Kuala Lumpur 1996, s. 99-100; Hashim bin Musa, *A Brief Survey on the Study of the Malay Sastera Kitab on Malay-Islamic Thought*, Kuala Lumpur 1999, s. 33, 48-50, 74-75; P. G. Riddell, *Islam and the Malay-Indonesian World*, London 2001, s. 110-116; Harun Mat Piah, *Traditional Malay Literature*, Kuala Lumpur 2002, s. 58-59; Amirul Hadi, *Islam and State in Sumatra: A Study of Seventeenth Century Aceh*, Leiden 2003, s. 149-153; N. Heer, *A Concise Handlist of Jawi Authors and Their Works*, Seattle 2006, s. 41-42; A. H. Johns, "Nur al-Dakâik by the Sumatran Mystic Shamsul-Din Ibn Abdullâh", *JRAS* (1953), s. 137-151; a.mlf., "Shams al-Din al-Sumatrani", *El²* (Ing.), IX, 296; Abdul Aziz Dahlan, "Pembelaan Terhadap Wahdat al-Wujud: Tasawuf Syamsuddin Sumatrani", *Ulumul Qur'an*, III/3, Jakarta 1992, s. 98-113; C. C. Berg, "Şemseddin", *İA*, XI, 409-411; "Samatrani, Syamsuddin As", *Ensiklopedi Indonesia*, Jakarta 1984, V, 3003; "Shams ad-Din al-Sumatrani", a.e., V, 3113; "Syamsuddin as-Sumatrani", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, IV, 343-344; İsmail Hakkı Göksoy, "Nüreddin er-Rânîrî", *DİA*, XXXIII, 256-257; H. M. Bukhari Lubis, "Hamza Fansûf", a.e., XV, 511.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

ŞEMSEDDİN ZİYÂ BEY

(1882-1925)

Türk müzikisi bestekârı.

12 Ekim 1882 tarihinde İstanbul Vefa'da doğdu. Babası devlet adamı, bestekâr ve tarihçi Çorluluzâde Mahmud Celâleddin Paşa, annesi Leylâ Hanım'dır. İlk ve orta öğreniminin ardından girdiği Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nden mezun oldu; ayrıca aldığı özel derslerle kendini yetiştirdi. 1898'de Ertuğrul Süvari Hassa Alayı kadrosundan II. Abdülhamid'in oğlu Abdül-

Şemseddin
Ziyâ Bey

kadir Efendi'nin maiyetine verildi. Bir yıl sonra babasının ölümü üzerine ağabeyi Sâlih Münir Paşa'nın yanında kaldı. Beş yıl Abdülkadir Efendi'nin emir subaylığını yaptıktan sonra mülâzım-ı evvel rütbesiyle hünkâr emir subaylığına getirildi. Bir süre sonra saraydan ve askerlik mesleğinden ayrılarak Ticaret ve Nâfia Nezâreti'nde çalıştı. Meşrutiyet öncesinde bu kurumdaki görevi mektupçu ikinci muavinliği idi. Meşrutiyet'in ardından aynı nezârette Ticaret Müdüriyeti ikinci mümeyyizi oldu. 2 Ekim 1896'da beşinci rütbe, 2 Ekim 1903'te ikinci rütbe Mecidi, 15 Aralık 1901'de ülâ sânisî ve 31 Aralık 1905'te ülâ, 26 Mart 1898'de dördüncü rütbe, 7 Ocak 1903'te üçüncü rütbe, 14 Ekim 1907'de ikinci rütbe Osmânî nişanlarıyla taltif edildi. Devlet kademesindeki son görevi İstanbul vilâyeti mektupçuluğudur. Şemseddin Ziyâ Bey vefatında Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı hazîresindeki aile mezarlığına defnedildi. Eski Dışişleri bakanı ve Washington büyükelçilerinden Melih Esenbel onun üç oğlundan biridir.

Dönemin önde gelen mûsikişinaslarından olan Şemseddin Ziyâ Bey özellikle bestekârlığıyla şöhret bulmuştur. Babasının konağındaki mûsiki toplantılarıyla büyümüş ve ilk mûsiki bilgilerini babasından almıştır. Onun ölümünden sonra Tanbûrî Cemil Bey'den tambur ve kemençe öğrenmiştir. Babası gibi ünlü bir sâzende olmasına rağmen bestelediği şarkılarla Türk mûsikisinin büyük şarkı bestekârları arasında anılmıştır. İlk eserlerinde babasının üslûbu sezilmekle birlikte zamanla kendi şarkı üslûbunu geliştirmiştir. Fransızca, Arapça ve Farsça bilen, nazik ve romantik bir kişiliğe sahip olan Şemseddin Ziyâ Bey mûsiki çalışmalarında iyi bir lavta icracısı olan eşi Fatma İsmet Hanım'ın yardımlarını görmüştür. Onun pek çok eserini Fatma İsmet Hanım'ın notaya aldığı söylenir. Şemseddin Ziyâ Bey felsefe ve ta-

rihle de ilgilenmiş, zengin bir edebiyat ve şiir birikimine sahip olmuş, şarkılarından çoğunun güftesini kendisi yazmıştır. Gerek teknik gerekse melodik yapı bakımından başarılı sayılan eserlerinde içli bir lirizm, mizacındaki karamsarlığın etkisiyle de hafif bir hüzün dikkati çeker. Şemseddin Ziyâ Bey, aşırı hassas kişiliği ve bu sadadaki titizliği sebebiyle başarılı kompozisyonlarına rağmen velûd bir bestekâr olamamıştır.

Şemseddin Ziyâ Bey'in günümüze ulaşan bir Anadolu Türk Marşı ve elli iki şarkıdan ibaret eserlerinin listesini Yılmaz Öztuna yayımlamıştır (*BTMA*, II, 343-344). Besteleri arasında sengin semâi usulünde, "Ey gonca açıl, zevkini sür fasl-ı bahârın" mısraıyla başlayan süzidil şarkısı (bazı repertuvarlarda şedaraban olarak kayıtlıdır), bu formun en başarılı eserleri arasında sayılır. Ayrıca, "Kim görse seni aşkına hasr-ı emel eyler" ve, "Ne bahtımdır ne yâr-i bî-amandır" mısralarıyla başlayan hicaz, "Güvenme hüsnüne bu çağın geçer" mısraıyla başlayan kürdîli-hicazkâr; "Şu güzele bir bakın, bakışı nur saçıyor" mısraıyla başlayan mâhur; "Ey hâb-ı nâza kanmayan nergis, uyan kat câna can" mısraıyla başlayan şehnaz ve, "Şu salıkm söğüdüñ altı dâimâ" mısraıyla başlayan uşşak şarkıları onun çok sevilen eserlerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi (1320), s. 324-325; (1323), s. 418-419; (1324), s. 462-463; (1325), s. 462-463; (1326), s. 468-469; (1329), s. 381; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 271; Baki Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İstanbul 1962, s. 157-165; Vural Sözer, *Mûzik ve Mûzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 405-406; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 244-246; Sadun Aksüt, *Türk Musikîsinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 275-276; Özalp, *Türk Musikîsi Tarihi*, II, 194-196; Öztuna, *BTMA*, II, 342-344.

NURİ ÖZCAN

ŞEMSİ AHMED PAŞA

(ö. 988/1580)

Osmanlı beylerbeyi ve tarihçisi.

Bolu'da doğdu. Anadolu beyliklerinden İsfendiyaroğulları'na mensup olup İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey'in torunu ve Mirza Mehmed Paşa'nın oğludur. Annesi II. Bayezid'in oğlu Şehzade Abdullah'ın büyük kızı Şahnîsâ Sultan'dır. *Vikâye Tercümesi* adlı eserinde yer alan silsilenâmesinde atalarını kendisinden itibaren dokuzuncu kuşakta Hâlid b. Velîd'e nisbet eder. Ancak bu iddia muhtemelen doğru değildir.